

Sumar

INTRODUCERE

Bogdan Voicu

Comunitatea și studiul comunităților – Număr special / 3

ESEURI

Maria Larionescu

Comunități umane. Tradiții sociologice / 7

Monica Vasile

*Territoriality versus kinship in early Europe.
The Romanian case and the theses of Henri H. Stahl / 21*

STUDII EMPIRICE

Ana Maria Mintici (Șendruc)

Comodificarea turistică a comunităților „neatinse”, prin lentila antropologică / 45

Adela Elena Popa

Comunitatea rurală din perspectiva locuitorilor ei și a administrației locale / 58

Adrian Hatos

Vocabularies of community involvement in urban Romania / 78

Claudia Petrescu, Andreea Constantin

Parteneriat și dezvoltare locală / 91

NOTE DE CERCETARE

Emil Țircomnicu

Atlasul Etnografic Român. O notă de cercetare / 108

Bogdan Voicu, Daniel Arpinte, Claudia Petrescu, Mihnea Preotesi, Cristina Tomescu

Note de cercetare asupra comunităților rurale în România de astăzi / 118

MISCELANEA

Petru Iluț, Cristina Târhaș

Capitalul social informal și formal: modalități și procese de întrepătrundere / 145

Marin Constantin

*Reprezentativitatea etnografică și simbolismul tematic al artizanatului
jărănesc din România / 161*

RECENZII

Ion Chelcea, *Agricultura la români, de la origini până la jumătatea secolului XX*
(Adrian Neculau) / 176

Petru Iluț, *Psihologie socială și sociopsihologie* (Miriam Cihodariu) / 178

Petre Anghel, *Cultură și interculturalitate* (Miriam Cihodariu) / 181

Nicu Gavriluță, *Antropologie socială și culturală* (Sandu Frunză) / 184

Athena S. Leoussi, Steven Grosby (eds), *Nationalism and Ethnosymbolism. History, Culture
and Ethnicity in the Formation of Nations* (Monica Costache, Gheorghiu Geană) / 186

Rhoda Métraux, Margaret Mead, *Themes in French Culture, „The Study of
Contemporary Western Cultures”* (Lucie Carton de Grammont) / 189

Comunitatea rurală din perspectiva locuitorilor ei și a administrației locale

Adela Elena Popa

Universitatea „Lucian Blaga” Sibiu

Abstract : *The article analyses how people of rural Romania and local administrations relate to the community they belong to. The method used is secondary analyze on databases from three researches on Romanian rural life, with national representatives samples : Rural Barometer 2002, 2005, 2007. The last two of them are focused on the resident people image of community and the first one catches the image of community from the local administrations point of view. After reviewing the theoretical background on community concept and after giving an operational definition of community, the article analyses items relevant for community life, which can be distributed in three dimensions : relational social capital in community ; community collective action ; and people's interest and information on community problems and local administration initiatives.*

Keywords : community, social capital, collective action, local administration

Cuvinte-cheie : comunitate, capital social, acțiune colectivă, administrație locală

Ne-am propus să analizăm modul în care se raportează la comunitate locuitorii satelor românești și administrația locală din mediul rural, intervalul luat în analiză fiind perioada 2002-2007. Conceptul de comunitate este unul îndelung discutat și analizat astăzi, controversat, criticat pentru ambiguitatea lui (tot mai multe fenomene sociale sunt incluse în sfera noțiunii de comunitate), și uneori discreditat, prin mutarea atenției pe fenomenele și procesele sociale globale, în detrimentul celor locale. Bauman (2000, 9) vorbește despre „spargerea” comunității, prin pătrunderea tot mai puternică a elementelor de modernitate în universul rural, prin individualizarea produsă de modernizare, care au deteriorat acel sentiment de înțelegere reciprocă ce formează esența comunității. Cu toate acestea, potențialul ideii de comunitate este departe de a fi epuizat. În condițiile în care se vorbește astăzi tot mai mult despre dezvoltare comunitară, despre identitate colectivă, culturală

sau etnică, despre apartenența la comunitate ca modalitate de adaptare la schimbările rapide ale lumii în care trăim, în acest context, comunitatea reprezintă încă o idee și o realitate extrem de seducătoare. Într-o lume în care trăsătura caracteristică a devenit superficialitatea legăturilor umane, comunitatea vine cu o promisiune de recuperare a afectivului, a umanului, a atașamentului față de valori comune și a unei înțelegeri reciproce implicite între oameni.

Întrebările relevante pentru această temă la care ne-am propus să găsim un răspuns ar fi următoarele : în ce măsură există în barometrele rurale date relevante pentru comunitate ; care sunt indicatorii, disponibili în cercetările empirice recente, care ilustrează percepția asupra comunității, forța și consistența comunității ; și dacă se pot face comparații între regiunile și ariile culturale ale României legat de viața comunitară. Pentru a răspunde la aceste întrebări, am realizat o serie de analize

secundare pe Eurobarometrul Rural 2002, 2005 și 2007 (capitolul de metodologie și anexa 1). În ultimele două dintre ele este surprinsă imaginea comunității prin prisma locuitorilor ei, iar în primul imaginea comunității din perspectiva administrației locale.

Perspective teoretice actuale în studiul comunității

După ce au debutat cu metode caracteristice monografiei (realizate de antropologi ca R. Redfield și M. Gluckman), începând cu anii '20-'30 studiile comunitare au devenit foarte frecvente în antropologie și sociologie. Comunitatea a devenit un concept foarte atractiv, datorită valorii lui simbolice ce trimite la calități umane extrem de dezirabile, care sunt potențate de apartenența la o comunitate. Începând cu 1920 există, cinci paradigme/discipline în cadrul cărora se încadrează cea mai mare parte a analizelor dedicate comunității: ecologia umană, perspectiva funcționalistă, perspectiva conflictualistă, abordarea psihologiei sociale și analiza de rețea.

Interesați de problema comunității, Robert Park și elevii săi au dezvoltat în cadrul Școlii de la Chicago ecologia umană. Conceptul de ecologie umană este interesat de modul în care se realizează interacțiunea socială în relație cu spațiul, mediul și cu resursele materiale. Este cea mai veche paradigmă în cadrul căreia a fost analizată comunitatea, una din trăsăturile care o evidențiază față de celelalte fiind faptul că ea apelează nu doar la explicații specifice sociologiei, ci și din domeniul biologiei, geologiei sau fizicii. Spre deosebire de celelalte patru perspective, care sunt construite pornind de la contribuțiile teoretice europene din sociologie, ecologia umană este de sorginte americană. Referințe tangențiale sunt făcute doar la ideile lui Darwin și Spencer, în încercarea de a explica problema competiției (și cooperării) comunitare. Ecologia umană a debutat prin studiul zonelor rurale, extinzându-se ulterior, prin contribuția lui Robert Park, și la studiul comunităților urbane. Ecologia umană vede comunitatea

ca fiind structurată pe două nivele: unul biotic, ce cuprinde forțe subsociale și se referă la aspecte ce țin de climă sau mediu și un nivel social. O definiție a comunității specifică ecologiei umane și care evidențiază trăsăturile esențiale ale comunității ar fi: „o populație, organizată teritorial, mai mult sau mai puțin înrădăcinată în spațiul pe care îl ocupă și ai cărei indivizi trăiesc în relație de interdependență reciprocă, care este simbiotică, mai degrabă decât societală”. (Robert Park 1952, *apud* Linda Stoneall, 1983, 67). Ecologia umană își extrage multe din ideile ei prin comparația între comunitățile umane și cele subumane (plante și animale) și privilegiază aspectele legate de interdependență, simbioză, de competiție pentru supraviețuire, fiind interesată de colectivități și nu de indivizi luați separat. De asemenea, ecologia umană pune accent pe aspecte legate de distribuția resurselor naturale, pe caracteristicile spațiale ale comunităților, preferând metaforele de factură biologică pentru a explica procesele specifice din cadrul comunităților. Comunitatea este văzută ca un agregat uman supus unor cicluri de evoluții graduale, care constau în alternarea fazelor de echilibru cu cele de competiție (Stoneall, 1983, 90).

Funcționalismul a fost, de asemenea, interesat să ofere explicații asupra comunității – văzută ca un sistem de instituții sociale fondate pe valori comune și pe consens. Întrebarea care animă studiul funcționalist al comunității se referă la liantul comunității. Studiile funcționaliste, cum ar fi *Middletown* al soților Lynd, sau studiul despre Yankee City al lui Lloyd Warner, sunt realizate dintr-o perspectivă instituțională și holistă și apelează uneori la comparația cu organismul uman.

Fideli tradiției lor de cercetare, teoreticienii conflictului au încercat în schimb să explice ce anume duce la dezagregarea unei comunități. Studiile comunitare realizate de conflictualiști se referă la modul în care elitele controlează resursele și puterea în cadrul comunității, sau la conflicte determinate de distribuția resurselor (Floyd Hunter, 1953, Harvey Molotch, 1976, Robert Schulze, 1958, Manuel Castells, 1977). Deși realizate asupra unor comunități,

studiile mai recente, evită chiar să utilizeze termenul de *comunitate*, datorită conotației acestuia de integrare și solidaritate.

Ultimele două paradigme se situează la nivel microsocial, dar oferă explicații extrem de utile pentru înțelegerea comunității. Psihologia socială, curentele și paradigmele integrate ei sau înrudite cu ea – interacționism simbolic, fenomenologie, etnometodologia – analizează simbolurile comunitare, atitudinile, percepțiile, modelele de interacțiune și se axează mai ales asupra proceselor de comunicare, negociere, interacțiune. Aplicațiile asupra comunității încadrate în paradigma psihologiei sociale, sunt interesate fie de modele de interacțiune și simboluri, fie de percepții (psihologie cognitivă). Studiile de factură interacționistă încep să pună și problema identității, ca mod de diferențiere a comunității de alte populații și pun accent pe aspectele soft ale vieții comunitare – simboluri, comunicare, construcție socială a comunității, identitate (Suttles, 1972, Hunter, 1974).

Dacă analizele interacționiste se axează mai ales asupra individului, analiza de rețea studiază și natura legăturilor dintre oameni și modul în care conexiunile între aceștia construiesc unități sociale mari, cum ar fi comunitățile. Cea mai nouă dintre abordările asupra comunității, cu influențe din teoria schimbului social, analiza de rețea definește comunitatea în termeni de legături sociale, ca o structură de relații prin care oamenii fac schimb de bunuri materiale și simbolice. Teritorialitatea nu mai este o dimensiune esențială a comunității, aceasta putând exista și în absența unui spațiu fizic. Pentru a mă referi la câteva contribuții importante din cadrul analizei de rețea, trebuie amintită lucrarea lui Clyde Mitchell, *Social Networks in Urban Situations* (1969), în care autorul definește o serie de concepte care instrumentalizează analiza de rețea: ancorarea, densitatea, conținutul, durabilitatea, intensitatea, frecvența. Alte studii importante, bazate pe experimente de teren, au fost realizate de Stanley Milgram și Mark Granovetter. Barry Wellman (1979) propune sintagma de *comunitate eliberată*, adică comunitatea liberă de legături teritoriale și de solidaritate.

O analiză atentă a conceptului de comunitate și a modului în care este el operaționalizat în literatura actuală sugerează ideea unei înrudiri a acestuia cu un alt concept extrem de studiat astăzi, cel de capital social. Definițiile date capitalului social, care accentuează fie relațiile sociale și încrederea în instituții (Putnam, 2001), fie capitalul social guvernamental și civil (Collier, 1998), fie capitalul social de tip *bridging* sau *bonding* (Narayan, 1999) fac referire în același timp la diverse fațete ale vieții comunitare. Parcurgând literatura de specialitate dedicată capitalului social, devine evident că o parte din semnificațiile celor două concepte se intersectează și mai mult decât atât: o parte consistentă a conceptului de comunitate, anume aceea legată de aspectele soft ale comunității, poate fi explicată și operaționalizată utilizând conceptul de capital social. Dezvoltarea celor două concepte în științele sociale a fost inegală, studiile pe tema comunității rămânând, în mare măsură, la nivel descriptiv și eșuând în a oferi un set de generalizări de care sociologia să se poată folosi, spre deosebire de studiile dedicate capitalului social, care au permis conturarea unui cadru teoretic consistent al acestui concept.

Opțiunea teoretică a studiului de față este derivată din abordarea interacționistă a comunității, ce afirmă că esența acesteia este interacțiunea socială a membrilor ei. Unul din teoreticienii acestei abordări, Kenneth Wilkinson, definește comunitatea ca fiind caracterizată de trei atribute: spațiu sau teritoriu, organizare socială sau instituții sociale ce permit interacțiunea regulată a rezidenților și interacțiune socială pe probleme de interes comun (Wilkinson, 1991). O altă definiție a comunității afirmă că atributele principale ale comunității sunt teritorialitatea și interese comune împărtășite de membrii acesteia (Hillery, 1955). Studiul de față, pornește de la aceste două definiții și își asumă opinia conform căreia *forța și consistența unei comunități – în speță rurale – este dată de trei elemente: 1. frecvența și calitatea interacțiunilor sociale angajate între membrii acelei comunități precum și între*

aceștia și administrația locală ; 2. frecvența comportamentelor individuale și acțiunilor colective comunitare realizate fie cu scopul de a rezolva probleme comunitare, fie cu alte scopuri (păstrarea tradițiilor, scop consumatoriu etc.) și 3. existența unor interese comune împărtășite de membrii comunității.

Intenția acestui studiu este, așadar, de a explora inițial interacțiunea socială comunitară, ca o primă dimensiune a forței unei comunități, printr-o sumară analiză a capitalului social relațional în ruralul românesc (vor fi analizați itemi legați de încredere interpersonală și apartenență în diverse tipuri de rețele sociale), de a analiza ulterior acțiunea colectivă pe probleme de interes public comunitar, ca o a doua dimensiune a forței comunității rurale (aspectele vizate aici vor fi realizarea unor proiecte comunitare comune și implicarea locuitorilor în problemele comunității), iar în final o analiză privind informarea și interesul față de problemele comunității și inițiativele autorității locale, ca o măsură a interesului comun împărtășit de membrii comunității. Legat de prima și a doua dimensiune, pe care ne-am propus-o, există studii în literatura românească de specialitate ce argumentează existența unei legături între capitalul social relațional și nivelul de dezvoltare comunitară (Sandu, 2003) sau între capitalul social și acțiunea colectivă (Pop și Rughiniș, 2000). Legat de cea de a doua dimensiune, studii recente arată că participarea socială (acțiunea locală) și sentimentul apartenenței la comunitate sunt corelate, cele două influențându-se reciproc : pe de o parte, simțul comunitar este un catalizator pentru acțiunea locală din comunitate (Chavis și Wandersman, 1990), pe de altă parte, participarea socială întărește sentimentul comunitar (Cicognani, Pirini, Keyes, Joshanloo, Rostami și Nosratabadi, 2008).

Metodologie și baze de date utilizate

Intenția acestui studiu este de a analiza indicatorii disponibili din bazele Eurobarometrului

Rural 2002, 2005 și 2007 care reflectă modul de raportare al oamenilor la comunitatea din care fac parte¹. Ne-a interesat mai ales aspectele soft ale raportării la comunitate, mai precis două dimensiuni : capital social relațional și o dimensiune pe care am numit-o acțiune colectivă, cu doi indicatori : - implicarea în problemele comunității și informarea ; - interesul oamenilor față de problemele comunității și inițiativele Primăriei. Metoda de lucru - analiza secundară ; abordarea una descriptivă. Indicatorii din Eurobarometru Rural 2005 și 2007 relevanți pentru aceste trei dimensiuni sunt prezentați în Anexa 1. Am utilizat în plus o serie de variabile independente pentru analiza celor de mai sus : **sat3** (dacă satul a fost cooperativizat sau nu), **codarie** (ariile culturale ale României²) și **tip-loc** (gradul de dezvoltare al comunității - comune sărace, mediu-dezvoltate și dezvoltate) din Eurobarometrul Rural 2005 și **sat1** (sat periferic/centru de comună), **sat3** (dacă satul a fost cooperativizat sau nu) și **județ**³ din Barometrul Rural 2007. Am utilizat, de asemenea, din ambele baze de date variabile independente cum ar fi vârsta, sexul, ocupația, educația, pentru testarea unor ipoteze de lucru.

Din păcate Eurobarometrul Rural nu conține itemi relevanți pentru alte aspecte comunitare, în special cele legate de perpetuarea tradițiilor culturale (credințe comune, sărbători, ritualuri, obiceiuri etc.), astfel că imaginea asupra comunității surprinsă prin analiza variabilelor de mai sus, va fi inevitabil una fragmentară.

Comunitatea rurală românească din perspectiva locuitorilor ei

Capital social relațional în rural

Multe studii din literatura sociologică românească explorează direct sau indirect această temă (Mihăilescu, 1996, Pop, Rughiniș, 2000, Sandu, 2003, Voicu, 2005a etc.). Nu ne propunem reluarea exhaustivă a acestei teme, dar considerăm că o analiză a capitalului

social relațional în mediul rural permite înțelegerea celui de al treilea aspect din definiția lui Wilkinson dată comunității: de interacțiune socială pe probleme de interes comun. De aceea vom încerca să completăm analizele deja existente în domeniu cu date provenind din cele trei Eurobarometre Rurale.

Una din componentele capitalului social este încrederea (Putnam, 1993). În România mai ales încrederea în oameni, sau încrederea generalizată, utilizând terminologia lui Uslaner (2002), înregistrează nivele scăzute, comparativ cu alte țări ex-comuniste (o argumentare a acestei idei în Voicu, 2005a, 118; 141-147 și Bădescu, 2003). Ruralul românesc nu face excepție din acest punct de vedere: Eurobarometrul Rural 2005 arată că locuitorii satelor românești au cea mai mare încredere în cei din familia lor; nivelul încrederii în oamenii de pe stradă, de alte religii, sau altă etnie este mai scăzut, având o valoare medie (între *Puțin* și *Mult*). Corelațiile între itemul legat de încrederea în oamenii de pe stradă (disponibil în EBR 2005), care este un indicator al încrederii generalizate și itemii legați de cooperativizarea satului și de aria culturală, nu sunt semnificative. În schimb corelația cu tipul localității în funcție de dezvoltare este semnificativă; încrederea în oamenii de altă religie sau naționalitate crește o dată cu gradul de dezvoltare al comunei.

În ceea ce privește satisfacția față de viața socială personală, există o asociere semnificativă între aceasta și cooperativizare, aria culturală și gradul de dezvoltare al localității. Foarte mulțumiți și mulțumiți de viața lor socială tind să fie cei din comunele care nu au fost cooperativizate în trecut, cei din ariile culturale Botoșani-Vaslui, Argeș-Dâmbovița-Prahova, Covasna-Harghita, Bistrița-Năsăud, Sălaj și Banat și cei din comunele dezvoltate⁴. În schimb cei din ariile Buzău-Brăila, Alba-Hunedoara și Galați, Teleorman, Ialomița, Călărași și cei din comunele sărace sunt mai degrabă puțin sau deloc mulțumiți de viața lor socială.

Barometrul Rural 2007 are doar doi itemi legați de încredere în persoane din elita locală

și încrederea în asociațiile agricole din sat. Considerăm asociațiile agricole un indicator al forței comunității locale; apartenența la asociații este una din formele capitalului social relațional. Încredere puțină, foarte puțină sau deloc în asociațiile agricole se constată la cei ce locuiesc în centre de comună, în sate care au fost cooperativizate, ale județelor din afara Transilvaniei (Olt, Neamț, Buzău, Galați, Dolj, Prahova). Satele periferice, care nu au fost cooperativizate în trecut și locuitori cu studii medii și superioare, au multă sau foarte multă încredere în asociațiile agricole din sat.

O conceptualizare relevantă pentru tema articolului de față este cea între capital social de tip *bridging* și *bonding*, respectiv capitalul social de menținere a coeziunii grupului de apartenență și capitalul social de conectare între grupuri. Asociaționismul, ca apartenență în diverse tipuri de asociații/rețele sociale și deci de participare comunitară, este efectul capitalului social de tip *bridging*. Țările ex-comuniste înregistrează niveluri scăzute ale capitalului social relațional formalizat (Voicu, 2005a) și mă aștept ca în rural apartenența în rețele sociale să fie și mai scăzută. Analiza de mai jos vine în continuarea unor studii existente deja în acest domeniu (vezi pe cel menționat mai sus) și adaugă informații noi, mai recente, focalizate pe ruralul românesc.

Pentru a agrega toți acești itemi legați de participare (din Barometrul Rural 2007, itemul E5) într-un singur factor⁵, care reflectă asociaționismul, am rulat o analiză factorială (vezi tabelul 1). Existența unui singur factor permite calculul unui indice sumativ din cei opt itemi ai apartenenței (de la E 5-1 la E 5-8), pentru a putea obține o evaluare globală a apartenenței pe fiecare individ, într-o primă etapă, și ulterior pe întregul eșantion, prin gruparea valorilor indicelui în trei categorii (lipsa apartenenței, apartenență într-o asociație/rețea, apartenență în două sau mai multe asociații/rețele). O imagine a intensității apartenenței în rețele sociale în ruralul românesc este vizibilă în tabelul 2. Asocierea cu alții pentru un scop comun (oricare ar fi acela) este un comportament ce înregistrează valori

Tabelul 1. Analiza factorială a apartenenței locuitorilor ruralului în diverse tipuri de rețele sociale

E5. Dvs. sau cineva din gospodărie este membru al unui/unei...	APARTENENȚĂ (saturații)	Comunalități
1. Asociații agricole ?	0,603	0,364
2. Consiliu/comitet parohial sau administrația bisericii ?	0,646	0,409
3. Comitet de părinți la școală ?	0,708	0,501
4. Comitet de inițiativă sătesc/comunal ?	0,720	0,518
5. Asociații sportive/artistice ?	0,717	0,515
6. Partid politic ?	0,756	0,572
7. Roată (de bani) ?	0,721	0,520
8. Asociații a producătorilor agricoli ?	0,731	0,534
Variația explicată de factor	49,15%	

Sursa : Prelucrări pe date din Barometrul Rural 2007 ; Modelul este adecvat datelor : KMO=0,764.

Tabelul 2. Tipuri de apartenență în rețelele sociale în ruralul românesc actual

Tipul apartenenței	Proporția din eșantion
Lipsa apartenenței	88,2
Apartenență într-o singură asociație/rețea	7,7
Apartenență în două sau mai multe asociații/rețele	4,0

extrem de scăzute în ruralul românesc în 2007. O posibilă explicație poate fi persistența modelului de comportament imprimat în anii comunismului, când angajarea civică era descurajată, la fel ca și apartenența în diverse forme de asociere (Rose, 1999). Un argument în favoarea ideii că persistă și azi modelele de comportament asociativ imprimate în anii comunismului este acela că satele care au fost cooperativizate se caracterizează prin nivele mai scăzute ale apartenenței în diverse tipuri de rețele, spre deosebire de satele care nu au fost cooperativizate, așa cum arată tabelul 3.

Care este profilul celor ce au o apartenență scăzută, ridicată sau a celor ce nu aparțin nici unei forme de asociere ? Tabelul 3 sintetizează acest profil. Apartenența la două sau mai multe forme de asociere este specifică celor cu un status ocupațional ridicat (ocupații intelectuale, tehnicieni și maiștrii), elevilor/

studenților, celor din satele care nu au fost cooperativizate, celor ce lucrează cu carte de muncă și celor cu venit ridicat. Apartenența într-o singură formă de asociere este specifică celor din centrele de comună, elevilor/studentilor, patronilor ce au angajați, celor ce lucrează cu carte de muncă, celor căsătoriți și cu venit ridicat.

Apartenența în rețele sociale ca formă de participare comunitară este așadar atributul celor cu status socio-economic ridicat, deci a membrilor elitei satelor. Cei cu educație, venit, status ocupațional scăzut sunt mai puțin implicați comunitar prin apartenență la diverse tipuri de asociere. De ce se întâmplă așa ? Explicația constă în legătura dintre propensiunea către asociere și încrederea generalizată pe de o parte și pe de altă parte legătura între cele două și educație, vârstă și statusul ocupațional. Există studii ce demonstrează faptul că stocul de educație ridicat,